

Олег Кондратенко

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: КРИЗА ЧИ ШАНС?

Розкрито сутність та перспективи зовнішньої політики України в умовах кризи транзитивного світопорядку в східноєвропейському контексті. Попри гарантії територіальної цілісності та суверенітету Україні після її відмови від ядерної зброї Російська Федерація як один із підписантів Будапештського меморандуму анексувала Крим та розгорнула гібридну агресію на Донбасі. Доведено, що спектр загроз українській нацбезпеці виходить також від країн Центрально-Східної Європи, які перебільшено нагнітають ситуацію довкола утисків Україною своїх нацменшин. Ідеться передусім про Угорщину, яка постійно вимагає дотримання прав своїх громадян на Закарпатті, та Румунію, що висловлює постійне занепокоєння про свою нацменшину в Північній Буковині (Чернівецька область) і Південній Бессарабії (південно-західна частина Одеської області). Націоналістичні політичні сили, які користуються популярністю в цих країнах та заручаються підтримкою Росії, періодично заявляють про розширення автономії Закарпаття, Північної Буковини та Південної Бессарабії, що може нести ризики виникненню сепаратизму в цьому регіоні. Обґрунтовано, що на тлі наростання зовнішніх загроз українській дипломатії варто більш чітко працювати в напрямі надання оборонного виміру організації ОДЕР-ГУАМ та активізувати відносини зі східноєвропейськими країнами щодо створення майданчика безпекового діалогу в рамках можливої Балто-Чорноморської співдружності.

---

* **Кондратенко Олег Юрійович** – доктор політичних наук, провідний науковий співробітник відділу теоретичних і прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Ключові слова: Україна, зовнішня політика, національна безпека, Російська Федерація, Східна Європа, ОДЕР-ГУАМ, Балто-Чорноморська співдружність.

Oleg Kondratenko. Eastern European external context policies of Ukraine: a crisis or a chance? *The essence and prospects of Ukraine's foreign policy in a crisis of a transitive world order in the Eastern European context are revealed. Despite the guarantee of territorial integrity and sovereignty of Ukraine after its abandonment of nuclear weapons the Russian Federation as one of the signatories of the Budapest Memorandum annexed Crimea and launched hybrid aggression in the Donbas. It is proved that the set of threats to Ukrainian national security also comes from the countries of Central and Eastern Europe, which exaggerate the situation around the oppression of Ukraine by their national minorities. This is primarily about Hungary, which is constantly demanding the rights of its citizens in Transcarpathia, and Romania, and is constantly concerned about its minority in Northern Bukovina (Chernivtsi region) and South Bessarabia (southwestern part Odessa region). Nationalist political forces, which are popular in these countries and are backed by Russia's support, periodically declare an extension of the autonomy of Transcarpathia, Northern Bukovina and Southern Bessarabia, which may carry the risk of separatism in the region. It is substantiated that, against the background of increasing external threats, Ukrainian diplomacy should work more clearly to provide a defensive dimension to the ODED-GUAM organization and to intensify relations with the Eastern European countries in order to create a safe dialogue platform within the possible Baltic-Black Sea Commonwealth.*

Key words: Ukraine, foreign policy, national security, Russian Federation, Eastern Europe, Oder-Guam, Baltic-Black Sea Commonwealth.

Надзвичайно складна геополітична ситуація, в якій опинилася Україна внаслідок трансформації світового порядку та гібридної агресії Російської Федерації, вимагає вироблення нового та єдиного підходу до формування її стратегії національної безпеки, а

також військової й зовнішньополітичної доктрини. Адже саме чітка й виважена зовнішня політика є запорукою суб'єктності будь-якої держави на міжнародній арені та прямо пропорційно впливає на стан захищеності її кордонів, державного суверенітету, стан нацбезпеки й внутрішню стабільність загалом. Враховуючи активне превалювання ідей політреалізму в доктринальному забезпеченні політики великих держав та нехтування Росією практично всіх норм міжнародного права, зовнішня політика та дипломатія України має бути спрямована на зміцнення взаємин і стратегічного партнерства з існуючими союзниками та пошук нових, передусім таких, що стурбовані дестабілізацією регіональної та глобальної системи безпеки.

Трансформація геополітичної картини світу змушує наукову громадськість замислитися над низкою факторів та причин глобальної деструкції, що захопила всіх без винятку акторів сучасних міжнародних відносин. Можна твердити, що ключове місце у світовій політиці належить саме міжнародним організаціям (урядовим та неурядовим) та великим державам, суверенна поведінка яких значною мірою визначає динамічну сутність як регіональних, так і глобальних політико-економічних та безпекових процесів [1, с. 71]. Враховуючи існуючий стан речей, перед українськими науковцями та експертами постає необхідність вирішення відповідального методологічного й наукового завдання, а саме: долучитися до розробки концепцій і доктринальних документів щодо регулювання зовнішньої політики та зміцнення національної безпеки України в умовах сучасних геополітичних викликів. У ході вивчення сутності явища української зовнішньої політики виникає ціла низка складних запитань, на які активно шукає відповідь український політикум та українське суспільство загалом. Саме тому маємо провести комплексний аналіз формування, сучасного стану та перспектив зовнішньополітичної діяльності України в Східній Європі і політики її керівництва щодо захисту національних інтересів в умовах хаотизації й турбуленції, викликаних наростанням глобального протистояння.

Становлення зовнішньої політики незалежної України

Проголошення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. започаткувало надію на відродження її як незалежної держави, а також на формування незалежної внутрішньої та зовнішньої політики. Цей документ, зі зрозумілих причин, так і не отримав статусу конституційного акта та не набув скільки-небудь потужної юридичної сили [1]. Все ж, згідно з його свідченням визначалося, що власне цей акт мав перевагу перед законодавством нової союзної держави (оновленого союзу), ідеєю якої М. Горбачов намагався хоч якось реанімувати СРСР, який невпинно прямував до загибелі з початком так званого параду суверенітетів, а також з наростанням міжнаціональної напруги й міжетнічних сутичок в азійських і кавказьких республіках, з проголошенням незалежності Литви у березні 1990 р., проголошенням Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., а згодом і проголошенням Декларації про державний суверенітет Білорусі від 27 липня 1990 р.

Декларація про державний суверенітет України як члена та співзасновниці ООН стала запорукою та першим кроком до проголошення її незалежності, а водночас і сформувала підвалини для становлення її незалежної зовнішньої політики. Адже саме згідно з Декларацією підкреслювалося, що: «державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» [2]. У частині пункту «міжнародні відносини» Україна вже визначається як окремий суб'єкт міжнародного права, що є свідченням прагнення ведення незалежної від Москви зовнішньої політики. Так, зокрема, підкреслюється, що: «Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки».

Далі йдеться про те, що ... «Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах» [2].

Хоча на час проголошення цього документа Верховна Рада УРСР ще не мала відповідних повноважень, які б дозволили ухвалити рішення про вихід Української республіки зі складу СРСР та проголошення незалежності. Як не парадоксально, але відповідно до конституційних вимог СРСР та УРСР лише народ мав право визначати вихід республіки зі складу СРСР на референдумі. При цьому, 24 серпня 1991 р. відповідним Актом було проголошено незалежність України, а загальнонаціональний референдум від 1 грудня 1991 р. лише підтвердив цей відомий документ (за підтримку Акту про проголошення незалежності України висловилося понад 90% її громадян) та віковичне прагнення українського народу про створення власної держави [3].

Поява незалежної України змінила геополітичну карту не лише Східної Європи, Євразії (яку часто ототожнюють з пострадянським простором), але й світу загалом. Відомо, що без України та її потенціалу всі великодержавні проекти Росії втрачають свій геостратегічний сенс. Саме тому, на нашу думку, підсилення геополітичного потенціалу РФ за рахунок економічних, демографічних та територіальних ресурсів України покликане задовольнити її амбіції щодо розширення просторового впливу на пострадянському та інших регіональних просторах. Так, чи не головний наразі геополітичний проект з реінтеграції пострадянського простору Євразійський економічний союз (ЄАЕС) без України, як найважливішої для Москви пострадянської держави, втрачає свою трансрегіональну сутність і підриває його економічну вагу загалом. Україна цілком могла б збалансувати ЄАЕС на тлі енергетично багатих Росії та Казахстану, відіграючи при цьому роль економічного активу завдяки своїй розвиненій комунікаційній інфраструктурі, промисловості та сільськогосподарській галузі. Проте підписання 27 червня 2014 р. разом із

Грузією та Молдовою Угоди про економічну асоціацію між Києвом та ЄС де-факто ставило крапку на інституційному залученні Росією своїх сусідів у її геополітичну орбіту.

Про важливість України для РФ уже в 1990-х рр. говорив, зокрема, З. Бжезинський, визначивши її як новий важливий простір на євразійській шахівниці та геополітичний центр. Учений акцентував увагу на тому, що без України та встановлення контролю над виходами до Чорного моря Росія втрачає статус потужної євразійської імперії. Росія на тлі скорочення слов'янського етнічного ядра та зростання мусульманського населення автоматично трансформується в азійську, віддалену від Європи напівімперську державу [4. с. 126–127].

Як доводить очільник Гарвардського українського наукового інституту при однойменному університеті С. Плохій, що політична співпраця України із Заходом офіційно розпочалася у 1994 р. з підписанням, за посередництва США, угоди, відповідно до якої вона відмовлялася від ядерної зброї, успадкованої від СРСР. Ідеться про Будапештський меморандум, згідно з яким США, Росія та Великобританія гарантували Україні незалежність та територіальну цілісність як державі, що приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї вже як неядерна країна [5, с. 149]. Однак побоювання окремих українських політиків щодо порушення домовленості Росією підтвердилися у 2014 р., коли Москва анексувала Крим та розпочала гібридну війну на Південному Сході України. Враховуючи таку ситуацію, можна говорити про слабкість та аморфність української дипломатії. Адже Україні, виходячи з постулатів міжнародного права, необхідно було домогтися прийняття не меморандуму, а передусім чотиристороннього договору, який би закріпив юридичні зобов'язання держав-гарантів щодо її територіальної цілісності.

Утім, зважаючи на такий дипломатичний дисонанс, зауважимо, що прийняття Україною рішення про підписання зазначеного документа здійснювалося в досить стислі терміни під шаленим тиском ядерних наддержав – США та Російської Федерації. Власне великим державам необхідно було якомога

швидше вирішити питання концентрації пострадянської ядерної зброї в одних руках, а саме – Російської Федерації, яка ставала прямим його спадкоємцем. До того ж, окрім тиску на українську сторону, Захід вдавався й до неприхованого шантажу, ставлячи питання відмови від ядерної зброї у центр дискурсу стосовно виділення Україні фінансової допомоги. Таким чином, Україна як молода держава була позбавлена політичного маневру, а з ним і можливостей для вироблення справжнього міжнародно-правового механізму гарантій територіальної цілісності та збереження національного суверенітету.

На зорі незалежності надважливим завданням було визначення України як нового міжнародно-правового суб'єкта. Юридичним механізмом для цього стало укладення двосторонніх міждержавних договорів, встановлення державних сухопутних і морських кордонів, визнання суверенітету України, передусім з боку сусідніх держав. Вагомою заслугою МЗС України є те, що в перші два роки своєї незалежності Україна встановила дипломатичні відносини із понад сотнею країн світу. Однак питання неврегульованості кордонів між Україною та пострадянськими державами – Російською Федерацією, Білоруссю й Молдовою можна розцінювати як перші виклики національної безпеки та політико-економічному розвитку. Серйозним виявом кризи зовнішньої політики України стало питання неврегульованості делімітації (опису) й демаркації (позначення на місцевості) українсько-російського кордону, що не було до того ж закріплене у Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство РФ і України від 31 травня 1997 р. та відкладалося на невизначений термін [6].

Загрози нацбезпеці України у відносинах з Російською Федерацією

На тлі порушення територіальної цілісності України питання кордонів між нею та Російською Федерацією стоїть як ніколи гостро. Хоча у січні 2003 р. й було підписано Договір між

Україною і Російською Федерацією про російсько-український державний кордон, демаркації морських кордонів так і не відбулася. Питання розмежування Азовського і Чорного морів, а також Керченської протоки залишалося невирішеним, що відкривало можливості Росії для низки провокаційних дій та, врешті, призвело до порушення кордону і національного суверенітету України. Першими спробами дестабілізувати ситуацію в Україні були дії РФ восени 2003 р. довкола визначення приналежності острова Тузла. Ця геополітична провокація Росії сталася в Керченській протоці, викликана будівництвом Росією дамби від Таманського п-ва (фактично до лінії українського кордону) до острова Тузла, який піддався розмиванню та частковому фізичному знищенню [7]. Як відомо, будівництво було зупинене лише внаслідок рішучих дипломатичних дій України та військових маневрів її збройних сил, що можна вважати першою серйозною перемогою української дипломатії періоду незалежності. Загалом, провокацію Росії щодо острова Тузли варто розцінювати не інакше як своєрідну прелюдію до воєнно-політичної операції з захоплення Криму та тестування реакції України щодо здатності її до протистояння силовому сценарію.

Ще у 1997 р. з підписанням договірної пакети двосторонніх угод щодо розподілу Чорноморського флоту (ЧФ) колишнього СРСР передбачалося визначення часових меж перебування власне російського ЧФ у Криму на правах оренди військової бази до травня 2017 р.* Договірний пакет про розділ ЧФ по суті закріпив домовленість про військово-морську базу Росії за кордоном, виведення ЧФ із об'єднаних збройних сил СНД та визначення приналежності РФ 87 % корабельного складу ЧФ та 18% Україні, відповідно [8, с. 342]. У 2010 р. договір оренди ЧФ було пролонговано офіційними сторонами України та Росії до 2042 р. в обмін на зниження ціни на російський газ, що лиш додало загроз національній безпеці України [9, р. 587].

---

*Зокрема 28 травня 1997 р. було підписано Угоду між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.

Зрештою, ЧФ Росії від самого початку його дислокації у Криму з 1991 р. перетворився на один із потужних інструментів геополітичного тиску на Україну, що тим самим забезпечило висунення територіальних претензій і загарбання Кримського півострова у 2014 р. Тут варто також акцентувати увагу на заявах Держдуми РФ поч. 1990-х рр. про неправомірність передачі Криму Україні у 1954 р., у контексті вимог скасування Біловезьких угод про розпад СРСР, відміни створення СНД, а також заяви про неправомірність денонсації договору про створення СРСР 1992 р. та створення СНД. Також Договір про дружбу між Україною та РФ від 31 травня 1997 р. Російська Федерація погоджувалася визнати лише виключно за умов перебування на території України бази Чорноморського флоту.

Остаточним кроком до анексії Криму стало «визнання» Росією його незалежності та «прагнень» приєднатися до Російської Федерації. 01 березня 2014 р. обома палатами Держдуми РФ було проголошено право російського президента щодо введення військ на територію України. Такий крок означав пряму легалізацію окупації території сусідньої суверенної держави. Попередній статус Криму, як відомо, був визначений декларацією про незалежність Автономної Республіки Крим та міста Севастополя від 11 березня 2014 р. Після проведення де-факто Росією псевдо-референдуму 16 березня 2014 р. Крим було офіційно визнано Москвою як незалежною та суверенною республікою, а вже 18 березня В. Путін та представники Криму підписали так званий Договір про прийняття Криму до складу Російської Федерації.

Потрібно сказати, що своїми діями Москва порушила Біловезькі угоди від 8 грудня 1991 р., за якими визнавалися кордони нових незалежних держав на момент розпаду СРСР, а також укладений з Україною Договір про дружбу, співпрацю і партнерство від 31 травня 1997 р., відповідно до якого Росія юридично визнавала Україну як незалежну державу в її пострадянських кордонах [10]. Загалом, за підрахунками юристів-експертів та фахівців із міжнародного права, Росія своїми діями щодо окупації Криму порушила понад 400 дво- та багатосторонніх

міжнародних договорів і угод [11]. Необхідно зазначити, що в грудні 2018 р. у відповідь на агресію Росії Україна з прийняттям відповідного закону припинила дію Договору про дружбу, партнерство, співпрацю [12].

Зауважимо, що Крим для Росії є як сакральним явищем (оскільки визначений Кремлем споконвічною російською територією), так і важливим геостратегічним активом. Адже, за умов нарощування російської військової присутності на півострові, відкриття нових військових баз у Білорусі, збереження російського військового контингенту в Придністров'ї (так званій Придністровській Молдовській Республіці) й «Луганській і Донецькій народних республіках» («Л/ДНР»), а також за умов повзучого геополітичного витіснення України з Азовського та Чорного морів, вона автоматично опиняється в своєрідному геополітичному «зашморгу». Саме тому Росія будь-що намагається трансформувати Крим у «непотоплюваний авіаносець» шляхом модернізації та розвитку військової інфраструктури на півострові, зокрема, систем ППО, РЛС, ВМС та ВПС [13, с. 23]. Тим самим така ситуація з мілітаризацією півострова порушує систему регіональної безпеки в Східній Європі, а російське озброєння наразі здатне досягнути території Західної Європи, Східного Середземномор'я, Південної Африки та Далекого Сходу. Єдиним механізмом протистояння такому сценарію є, по-перше, нарощування військової присутності України в Азовському морі завдяки зміцненню української флотилії, зокрема, й через надання Україні Сполученими Штатами двох човнів берегової охорони, по-друге, побудова потужної військово-морської бази, розгортання якої вже розпочалося в Бердянську, по-третє, регулярне проведення військових навчань та зміцнення берегової оборони України на тлі залучення світової громадськості до проблеми анексії Росією Азовського моря. Все це у підсумку має посилити стримування Росії на азовському напрямку.

Значною мірою саме збереження України в геополітичному фарватері Москви залишається головним російським геостратегічним пріоритетом, що й зумовлює вже шестирічне

протистояння між Україною та незаконними військовими формуваннями, підтримуваними Росією. Цей конфлікт увійшов у науковий, експертний та журналістський обіг у вигляді терміна «гібридна війна» між РФ та Україною. Справді, така війна не є якимось новим видом агресії, у якій надто розмита межа між конвенційною (збройною) та неконвенційною (цивільною) складовою. Характерною рисою цього протистояння є й те, що на тлі інформаційної та торговельно-економічної війни спостерігається як пряме російсько-українське воєнне зіткнення, так і протистояння Збройних сил України з незаконними, підтримуваними Москвою, військовими формуваннями та російськими найманцями. Отже, варто констатувати, що гібридна війна є синхронним нашаруванням кількох різнотипних конфліктів за участі цілої низки як прямих, так і непрямих їх суб'єктів.

Стратегія Росії в цій війні полягала в руйнуванні української державності та створення за рахунок південно-східних областей буферної зони – маріонеткової держави «Новоросія» (назва створеної на півдні України недовговічної провінції Російської імперії), яка б простягалася від Донецька на Сході до Одеси на Заході. Більше того, Росія у разі реалізації такого сценарію створила б умови для виходу до Придністров'я, що забезпечило його подальшу інтеграцію з Новоросією. РФ, реалізуючи свою стратегію з демонтажу державності України, вдалася до вже відомої більшовицької тактики, адже незадовго до підписання у березні 1918 р. Брест-Литовського миру з Німеччиною більшовики, задля протистояння Центральній Раді, створили на теренах Півдня та Сходу України (Української Народної Республіки) радянські анклавні – Донецько-Криворізьку, Одеську та Радянську Соціалістичну Республіку Тавриди. Згідно з позицією більшовиків названі республіки не підпадали під дію Брест-Литовського договору.

Власне, лише внаслідок титанічних зусиль українського суспільства, яке перебрало на себе всі функції держави (в т. ч. й воєнні) в умовах політичних перепитів, пов'язаних з Революцією Гідності, стратегічний план РФ з розчленування України вдалося зірвати. При всьому цьому, цей конфлікт, який виходить далеко за

рамки суто російсько-українського, ризикує перерости в тривале перманентне протистояння. Адже, справді, ця війна є не лише війною двох пострадянських держав, вона, головню, є конфліктом двох різних світів, двох цивілізаційних систем, боротьбою двох протилежних світоглядів і моделей нового світового порядку, а також конфліктом Сходу і Заходу, Євразії та Європи, протистоянням так званого російського світу з Новим та Старим світом.

На думку західних дослідників, зокрема таких, як В. Гусейнов, Росія, намагаючись повернути Україну у власну сферу впливу, діяла з позиції політичного реалізму, оскільки пішла на пряме порушення міжнародного права й анексувала Крим та створила на Донбасі сепаратистські анклавні – «Л/ДНР», тоді як Захід, плануючи поширити на Україну свої цінності, керувався постулатами лібералізму, що в сукупності призвело до масштабної кризи глобального масштабу. Водночас не виключається, що вступ України, а також Грузії та Молдови до НАТО спровокує навіть пряме збройне протистояння Росії із Заходом, а тому останній, як, власне, і Москва, може прагнути до створення під своїм впливом «сірої» зони безпеки між РФ та об'єднаною Європою за рахунок вказаних країн [9, р. 590].

Отже, опинившись у зоні геополітичної турбулентності, Україна займає ключове становище в російській геостратегії на пострадянському просторі й розглядається РФ передусім як засіб формування буферних (лімітрофних/санітарних) зон між Росією й Заходом, а також об'єктом відновленні так званої Великої Росії, або нової імперії. Анексія Криму та інспірація конфлікту на Донбасі, який призвів до виникнення самопроголошених «Л/ДНР», спрямовані передусім на утримання України у сфері російського геополітичного впливу та блокування вектора її зближення з європейськими та євроатлантичними інтеграційними структурами. Однак геостратегія РФ щодо збереження України у сфері її геополітичного впливу в цілому не виправдалася, оскільки, незважаючи на значний обсяг витрачених Росією ресурсів та збройну агресію (що ще більше відштовхнуло Київ від РФ), зовнішньополітичний вектор України зі зближення з ЄС та НАТО залишається превалюючим.

Партнерство та розбіжності у відносинах України з Польщею

Досить специфічними є відносини України з державами-членами Вишеградської групи, які на тлі добросусідства й стратегічного партнерства час від часу відзначаються гострими суперечками, зумовленими історичними, культурними, етнічними та іншими факторами. Двосторонні відносини між Києвом та Варшавою у 1990-х рр. концентрувалися переважно на торговельно-економічних питаннях. Визнано, що Україна вбачає в Польщі чи не найголовнішого партнера з питань євроінтеграції та лобіста українських інтересів в ЄС. Одним із показників такого партнерства стала активна підтримка Польщею України під час «Помаранчевої революції» (2004) та Революції Гідності (2014), а також у ході надання Україні асоційованого членства в ЄС та встановлення для її громадян безвізового режиму. Також Польща тісно співпрацювала з Україною у рамках формату Східного партнерства, спрямованого на забезпечення наближення шести східноєвропейських країн до західноєвропейських стандартів. Прикметним є й те, що Польща під час проведення саміту НАТО у 2016 р. сприяла наданню Україні комплексного пакета допомоги з метою трансформації її безпекової системи та подальшої адаптації до стандартів Альянсу. Водночас Польща та Україна мають доволі схожі позиції щодо забезпечення й підтримки енергетичної безпеки в Європі в умовах загроз з боку Росії, яка активно використовує енергоресурси як геополітичний тиск. Окрім усього, Польща є одним із ключових постачальників Україні військової допомоги та одним з основних донорів у тренуваннях та навчаннях збройних сил спільно з військами НАТО [14]. Збереження стратегічності двостороннього партнерства є також заслугою української дипломатії, яка упродовж тривалих років здійснює акцент на необхідності збереження партнерського діалогу перед зовнішніми загрозами та глобальними викликами. Українські дипломати та керівництво тривалий час намагалися уникати гострих політичних кутів у контексті тематики, що може

підривати прагматизм двосторонніх відносин та порушувати їх дружність.

Утім, Польща попри те, що була першою країною, яка визнала незалежність України в 1991 р. та підписала наступного року з нею Угоду про добросусідство, дружбу та співробітництво, періодично висуває претензії культурно-історичного характеру на кшталт осуду українського націоналізму. Незважаючи на своєрідну формулу двосторонніх взаємин «пам'ятаємо минуле, але думаємо про майбутнє», складнощі їх в основному пов'язані з культурним та історичним контекстом всієї Східної Європи останнього століття, а також непротими трансформаційними процесами в регіоні. Так, існує низка політичних сил Польщі, які радикально налаштовані проти України. Примітним є те, що праворадикальні партії «Корвін» вдалося навіть подолати 5-відсотковий бар'єр у проходженні до Європейського парламенту VIII скликання у травні 2014 р., а її лідер Я. Корвін, відомий своїми скандальними висловлюваннями на адресу України та візитом до окупованого Криму, став євродепутатом [15]. Викликом зовнішній політиці України можна вважати прихід до влади у 2015 р. правих сил у Польщі, а саме партії – «Право і справедливість», які активізували дискурс стосовно історичного минулого, зокрема, питання Волинської трагедії 1943–1944 рр. та її трактування польською історіографією виключно як етнічні чистки, спрямовані проти поляків загонами Української повстанської армії (УПА). При цьому Польща практично не враховує аналогічні дії Армії Крайової щодо українського населення на Волині в цей період. Такий підхід у підсумку призвів до значного погіршення відносин між Києвом та Варшавою.

Дискурс історичного минулого з обох боків супроводжується надто гострою емоційною реакцією. Так, у 2016 р. польський Сейм одноставно ухвалив резолюцію про Волинську трагедію як геноцид поляків. Наступного року польські націоналісти демонтували пам'ятник воїнам УПА в польському селищі Грушовіці [16]. Польське керівництво при цьому не поспішає засуджувати вандалізм та розцінює такі вчинки виключно як самодіяльність

окремих націоналістичних груп. У відповідь на це в 2017 р. Україна заборонила всі роботи з ексгумації на своїй території жертв Волинської трагедії. Польща також не залишилася в «боргу» й наступного року прийняла поправки до закону про Польський інститут національної пам'яті, відкривши тим самим шлях до кримінального переслідування за «заперечення злочинів українських націоналістів у 1925–1950 рр.» [17, с. 109]. Такі кроки як з боку Польщі, так і України несуть небезпеку повного руйнування прагматизму та балансу двосторонніх відносин. Тим самим можна констатувати, що подібного стибу дебати довкола історичних подій перетекли з суто наукової й академічної площини в політичну, що жодним чином не сприяє прагматизації й зміцненню польсько-українських взаємин.

Ще одним викликом національному суверенітету та територіальній цілісності України можна вважати заяви польських націоналістів про Львів як виключно польське місто. Про це, зокрема, відкрито заявив віце-консул Генерального консульства в Луцьку М. Запур у 2017 р. під час проведення круглого столу в Рівненському обласному краєзнавчому музеї. На думку ряду експертів, агресивна політика представників нинішньої правлячої партії Польщі «Право і справедливість», що відзначається подекуди навіть територіальними претензіями до України, безпосередньо пов'язана з боротьбою за голоси виборців, оскільки рейтинг цієї політичної сили починає знижуватися. Наразі в Польщі не втрачає своєї актуальності й досить амбіційна ягеллонська геополітична ідея. Остання свого часу передбачала своєрідну реставрацію Речі Посполитої від «Балтійського до Чорного моря» через об'єднання польських, литовських, українських та білоруських земель під проводом Польщі.

Нагадаємо, що після завершення Першої світової війни польський лідер та провідник режиму санації Ю. Пілсудський був ініціатором об'єднання всіх країн між Балтійським, Чорним і Адріатичним морями за умов лідерства Польщі. Ці геополітичні постулати адаптовані Варшавою до сучасної ситуації в Східній Європі та стосуються набуття Польщею статусу потужного

регіонального гравця та нового полюсу впливу на кшталт Нової Речі Посполитої. Така стратегія передбачає проектування Польщею регіонального політико-економічного впливу на Україну, країни Балтії, Словаччину, Угорщину тощо. Інструментом польської «soft power» найімовірніше стане прискорення економічного зростання держави до 6% ВВП на рік, що створить умови для економічної гравітації інших країн регіону та «вимивання» з них людських, матеріальних та інших ресурсів. За таких обставин Україні варто не допустити зміцнення статусу Польщі за рахунок власних національних інтересів та зберігати при цьому прагматизм і симетрію двосторонніх відносин.

Наразі справжнім викликом для Києва є трудова міграція до Польщі, яка за умов дефіциту кваліфікованої робочої сили на тлі намагань покращити економічну ситуацію дедалі спрощує умови для працевлаштування українських заробітчан, для чого формує необхідний нормативний пакет, що гарантує короткострокове їх перебування без необхідності оформлення трудових віз. Також однією із форм залучення мігрантів є політика надання так званих зелених карт поляка, що забезпечують спрощення подачі документів на постійне проживання не лише українських робітників, а й їхніх сімей. Усе це в довготерміновій перспективі створить умови для асиміляції українських мігрантів, які виявлять бажання залишитися в Польщі з посвідкою на проживання та позбавить Україну можливостей повернути значну кількість своїх громадян, що лише послаблюватиме й так украй ослаблений її трудовий ресурс.

Висловлена ситуація вже, по суті, стала питанням національної безпеки України, оскільки за різними даними у Польщі працює близько 2 млн українських трудових мігрантів, тоді як у нашій державі вже відчувається брак фахівців, передусім робітничих спеціальностей. Не складно спрогнозувати, що за можливого сценарію умов подальшого економічного підйому Польщі до статусу регіонального лідера в Східній Європі привабливість останньої як країни для мігрантів буде лише зростати й прискорювати відтік українців за кордон. Тому Україна повинна

прискоритися у проведенні реформ щодо політичних трансформацій та економічного розвитку з метою створення підстав якщо не для призупинення міграції свого населення, то хоча б мінімізації/оптимізації цього процесу. Єдиним варіантом досягнення таких цілей є зростання економіки через забезпечення лібералізації малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць в Україні та забезпечення конкурентних польським заробітних плат у державі. Загалом же Україні й Польщі варто мінімізувати розбіжності у двосторонніх взаєминах задля протистояння ключовій загрозі в регіоні – гібридній експансії Російської Федерації, яка нарощує свою військову присутність у Криму, на Донбасі та Калінінградській області, що межує з кордонами Польщі й тим самим несе загрозу як польській національній безпеці, так і ЄС в цілому. Адже не випадково РФ розмістила там на постійній основі свої оперативно-тактичні системи, що потенційно можуть оснащуватися ядерними боєзарядами.

Візит Президента України В. Зеленського до Польщі в серпні 2019 р. вселяє обережний оптимізм щодо покращення двосторонніх відносин між двома країнами, передусім у сфері культурно-гуманітарної політики, в якій особливо простежується слабкість української дипломатії. Примітно, що сторонами було висловлено позицію стосовно агресивної політики Росії як спільної загрози в однаковій мірі для України й Польщі. В той же час Польща запевнила Україну у підтримці антиросійських санкцій з боку ЄС. У той же час В. Зеленський запропонував збудувати на польсько-українському кордоні меморіал з метою двостороннього примирення в історичних розбіжностях, а також заявив про зняття мораторію на пошуково-ексгумаційні роботи щодо польських поховань на Волині та висловив позицію стосовно відновлення українських пам'яток на території Польщі [18]. Однак попри те, що сторони дійшли спільної точки зору щодо однакових загроз для України й Польщі, які несе реалізація російського проекту «Північний потік-2», президенти так і не обговорили проблеми масової міграції українських громадян до Польщі, як і фактів наростаючої їх дискримінації з боку поляків.

Закарпаття в інтересах східноєвропейських країн-сусідів: загрози та завдання для України

Ще одна сусідня країна – Угорщина відома тим, що, як і Польща, однією з перших визнала незалежність України у 1991 р. Також укладений того ж року в Києві Договір про основи добросусідства та співробітництво між Україною та Угорщиною став першим міждержавним договором, який уклала Україна після здобуття своєї незалежності з іншою країною, а перше іноземне посольство в Києві відкрила саме Угорщина. Знаковим є також те, що вже у 1993 р. був ухвалений Статут транскордонної асоціації прикордонних регіонів та громад «Карпатський єврорегіон» як перший єврорегіон за участю прикордонних областей України та Угорщини. В лютому 1993 р. відбувся перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до Угорщини, під час якого було підписано низку угод щодо пріоритетів подальшого співробітництва. У 2003 р. (за рік до вступу Угорщини в ЄС) між двома країнами набув чинності спрощений режим перетину українсько-угорського кордону. Сторони домовилися про спрощений режим перетину українсько-угорського кордону громадянами обох країн, що забезпечило де-факто безвізовий режим між Україною та Угорщиною. Прикметним також є те, що саме Угорщина як перша і єдина досі країна в Центрально-Східній Європі прийняла постанову щодо Голодомору 1932–1933 рр., яка засуджує злочинні дії СРСР, а значить автоматично – визнає цю трагічну подію актом геноциду українців [19, с. 18].

Здавалося б, склалися надто сприятливі передумови для розвитку українсько-угорських відносин, зокрема, й щодо інтеграції обох країн до євроатлантичних структур. Однак попри те, що в період незалежності якихось серйозних суперечок відносно врегулювання кордонів між Україною та Угорщиною не спостерігалось, все ж останніми роками помітними стають тертя між двома країнами стосовно статусу доволі чисельної угорської національної меншини, що компактно проживає на Закарпатті, значна кількість представників якої навіть зовсім не володіє

українською мовою. В часи дуалістичної Австро-Угорської монархії Закарпаття належало саме Угорському королівству, а у 1939 р. Чехословацька автономія – Карпатська Україна була захоплена Угорським королівством, де-факто очолюваним диктатором М. Горті. Саме цим пояснюється наявність на Закарпатті значної угорської нацменшини, що нараховує, за різними оцінками, 125 тис. осіб.

Угорський прем'єр В. Орбан симпатизує політиці російського лідера В. Путіна, який перманентно піднімає свій електоральний рейтинг за рахунок політики захисту росіян за кордоном. Виходячи з цього, В. Орбан активно почав «перейматися» проблемами угорців Закарпаття, увівши це питання в ранг ключових у зовнішній політиці своєї держави. Враховуючи таку ситуацію, українському керівництву жодним чином не варто відкидати ймовірність існування стратегії анексії Закарпаття шляхом дестабілізації ситуації в регіоні через використання задля цього угорської нацменшини [20].

В останні роки Будапешт провадить різну політику стосовно карпатських угорців – від розширення прав нацменшини, надання їй широкої національно-культурної автономії та аж до повернення Закарпаття до складу Угорщини. Подібні тези періодично озвучують представники праворадикальних сил на кшталт активно підтримуваної Росією партії «Йоббік». Водночас націоналістична партія угорського прем'єра В. Orbana «Фідес», яка у 2018 р. здобула конституційну більшість у парламенті, активно виступає за ідею «Великої Угорщини», що полягає у об'єднанні всіх угорців, які опинилися за її межами після Першої світової війни за результатами Тріанонського мирного договору. Також відомо, що Угорщина за цим договором втратила 2/3 території та 1/3 свого населення.

Характерно, що всі угорці Закарпаття практично одноставно проголосували за партію «Фідес». З перемогою на виборах партії «Фідес» в Угорщині набирають популярності праворадикальні ідеї, а на вулицях міст починають з'являтися пам'ятники диктатору М. Горті [21]. До того ж, В. Орбан, який певною мірою

втрачає довіру свого електорату, відкрито симпатизує особистості В. Путіна, його політиці, як і Росії в цілому, що підриває єдність Євросоюзу. Водночас угорський віце-прем'єр Ж. Жем'єн у 2018 р. публічно закликав до створення автономії угорських меншин у сусідніх країнах, зокрема, й в українському Закарпатті, попри те, що рівень забезпечення культурних, релігійних та освітніх потреб угорців в Україні є одним з найкращих у Східній Європі [19, с. 20].

Така політика Угорщини щодо України багато в чому зумовлена також геополітичним впливом Росії в Східній Європі. У 2014 р. саме під тиском РФ Угорщина призупинила реверс газу до України, який необхідний для мінімізації енергетичної залежності від Москви. Крім всього, періодична істерія довкола українського Закарпаття інспірується російськими політтехнологами та спецслужбами, адже саме Росія наразі виявляє найбільшу активність у підриві українського суверенітету та державності через розхитування ситуації в країні.

Примітно, що Угорщина, як і деякі інші сусідні з Україною держави (на кшталт РФ), видає свої паспорти. Документи про засвідчення громадянства отримують як представники угорської та русинської нацменшин, так і власне українці з метою полегшення працевлаштування в ЄС. За різними оцінками наразі понад 90 тис. закарпатців стали громадянами Угорщини. В цілому ж, подвійне громадянство варто вважати ще одним інструментом до можливого порушення територіальної цілісності України в майбутньому. Проте останнім часом, за офіційними даними, Київ домігся від Угорщини припинення видачі угорських паспортів громадянам України в консульствах на території України.

У той же час президент Чехії М. Земан, який також відомий своєю проросійською позицією, у вересні 2019 р. приймав делегацію «Світової ради підкарпатських русинів», де під час зустрічі було обговорено питання «більшої автономії Закарпатської області в Україні» та зроблено заяву про неповагу з боку України до русинської мови і культури. До делегації увійшли лідери організацій, що нарікають на утиски русинів в Україні, яких наразі налічується близько 10 тис., або 0,8% від населення

Закарпаття. Власне, не випадково, що сама зустріч була приурочена до 100-річчя початку перебування Підкарпатської Русі (по суті, нинішнього Закарпаття) у складі Чехословаччини [22].

Подібні заходи стають загрозою для українського суверенітету та несуть ризик сепаратизму на Закарпатті. Тим паче, що русини, як і угорська нацменшина, стали інструментом для російських спецслужб у плані домагання від України розширення їхньої автономії на Закарпатті. Російські ЗМІ неодноразово наголошували на зверненнях русинів до парламенту Чехії, Словаччини та Угорщини та інших європейських структур з тим, щоби домогтися від Києва автономного статусу Закарпаття. Так, у 2014–2015 рр. російські та проросійські медіа розігрували русинську карту, оголошуючи її «закарпатською автономією» (згодом як «угорської автономії»), до того ж, навіть на академічному рівні окремі російські науковці вважають русинів етнічною групою росіян. З 2017 р. Росія почала активно фінансувати політичний проект «Русинський край», що пропагує ідеологію проросійського «русинства» як окремого етносу. В той же час в Україні русинів вважають не більш ніж етнографічною групою українців поряд з бойками, лемками, гуцулами чи подолянами [21].

Варто звернути увагу, що попри відверту дружність та збалансованість українсько-словацьких відносин останнім часом дедалі помітнішими є тертя між Україною та сусідньою Словаччиною щодо забезпечення постачання газу в реверсному режимі. Нагадаємо, саме Україна та Словаччина були чи не головною транзитною ланкою російського газу та нафти в Європу [23, с. 21–22]. При всьому цьому, Україна та Словаччина були радше конкурентами, аніж партнерами у цій сфері, а згода Словаччини у 2013 р. на побудову Росією газогону «Ямал-2» (через територію Білорусі, Польщі, Словаччини та Угорщини) в обхід України надто обурило Київ. Однак рятує ситуацію те, що реалізація цього проекту поки лишається невизначеною. Наразі у реверсному режимі Словаччина постачає Україні близько 90% всього газу, що надходить з Європи. Саме тому Україна вимагає перегляду словацько-російського газового контракту, щоби

відкрити так званий прямий великий реверс між Україною і Словаччиною та збільшити постачання блакитного палива з ЄС. Таким чином, Україна хоче взимку мати право відбирати з газосховищ російський газ, призначений для Словаччини, а Словаччина тим часом отримала б точно такий самий обсяг європейського газу (наприклад, з німецьких LNG-терміналів), купленого Україною. Такі заклики викликають обурення в Братиславі через неможливість змінити умови постачання газу до України через специфіку договору з російським «Газпромом». За умов загострення подібних обставин не варто відкидати, що Словаччина може надто більше уваги приділити русинському питанню в Закарпатті, яке також межує з її східними кордонами. Більше того, представники української діаспори, яка, за різними оцінками, налічує сьогодні в Словаччині близько 100 тис. чоловік, вважають себе здебільшого не українцями, а русинами [24].

Незважаючи на те, що потенціал Угорщини надто низький, порівняно з Україною, а сепаратизм на Закарпатті, за даними різних розвідувальних та безпекових органів, поки не загрожує, таку політику Будапешта все ж варто розцінювати не інакше, як виклик українському національному суверенітету й територіальній цілісності. Власне загрози, які виходять з політичної позиції лідерів та членів праворадикальних політичних партій, а також керівництва країни в особі В. Орбана, офіційному Києву необхідно нейтралізувати до того, як вони масштабуються. Також політика офіційного Будапешта багато в чому є наслідками його тісної співпраці з Росією, дії якої спрямовані проти України. Тому одним із алгоритмів української зовнішньої політики може бути розширення співпраці з ключовими інституціями ЄС та провідними його членами – передусім Німеччиною та Францією – у плані спільного обговорення ключових питань, які спричиняють непорозуміння з країнами-сусідами. Водночас Україні варто активізувати вектор публічної дипломатії на рівні громадських організацій та різного штибу об'єднань для розширення діалогу з суспільствами східноєвропейських країн. Корисним було б проведення спільних конференцій, круглих столів та симпозіумів,

зокрема, й на історичну тематику з метою глибшого розуміння геополітичних загроз, які несе Росія країнам Східної Європи. Адже зважаючи на політику РФ щодо України, яка відзначається воєнним вторгненням, як нагадування варто проводити паралелі з подіями в Угорщині 1956 р., пов'язаними з придушенням Радянським Союзом масових антикомуністичних виступів, що переросли в повстання. До того ж, Угорщина підтримує антиросійські санкції, солідаризуючись з Великобританією, США та ЄС.

Окремо варто виділити загострення українсько-угорських відносин довкола прийняття Україною у вересні 2017 р. Закону «Про освіту», де в статті 12 було визначено «вільне володіння державною мовою... здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами». Проте конфлікт між Угорщиною та Україною виник довкола 7-ї статті закону, в якій виписано норму про мову навчального процесу в школах [25]. Реакцією Угорщини стало звинувачення української сторони в зневазі до прав національних меншин та їх дискримінації, а Закон «Про освіту» угорські урядовці називали навіть «напівфашистським» [26]. Зі свого боку, аргументом України на користь прийняття закону, який регулює навчання державною мовою, є неприйнятність готувати в освітніх закладах потенційних мігрантів.

Паралельно Будапешт блокував проведення засідань Комісії Україна–НАТО через нібито порушення прав угорців, що мешкають в Україні, положенням закону, який мовою освітнього процесу визначає українську як державну. Очільник МЗС Угорщини П. Сярто неодноразово закликав українську владу скасувати новий Закон «Про освіту». Разом з тим, угорська сторона виступила проти відновлення Україною військової частини в м. Береговому на Закарпатті. Також Угорщина відкрито заявляє про блокування євроатлантичної інтеграції України у разі відмови від скасування Закону «Про освіту».

Тому одним із механізмів виходу з цієї патової ситуації буде, на наш погляд, розширення консультативного діалогу про захист угорської нацменшини в Україні та української в Угорщині

(проживає переважно уздовж середньої течії р. Тиса) шляхом створення умов для комфортного їх співіснування з корінними етносами. Все це має здійснюватися, щоби нацменшини ставали не проблемою, а надбанням та, зокрема, підкреслювали унікальність України як багатонаціональної держави, тим паче, що Закон України «Про національні меншини в Україні», прийнятий у 1992 р., гарантує право вільно обирати та відновлювати національність [27]. Проводячи реформи у напрямі децентралізації України, варто зважати передусім на реформу освіти у сенсі її прагматизації, оскільки така політика буде відстежуватися і в інших регіонах, таких як Закарпаття та Південний Схід України, у яких надто помітний вплив таких сусідніх держав, як, відповідно, Угорщина та Російська Федерація.

«Роздільні лінії» у відносинах між Україною та Румунією

Неврегульованість відносин України з Румунією у перші роки здобуття незалежності періодично відображаються на взаєминах між країнами третій десяток років поспіль. Значного резонансу у 1990-х рр. набула ідея відродження «Великої Румунії» в межах 1918 р., яка досі лишається актуальною у гаслах окремих румунських націоналістичних політсил. Як відомо, за підсумками Першої світової війни та падіння двох імперій – Австро-Угорської та Російської до Румунського королівства увійшла Трансильванія, а дещо раніше Бессарабія і Північна Буковина. Відтоді для означення цієї країни неофіційно почали використовувати назву «Велика Румунія».

Після здобуття Україною незалежності румунською владою було прийнято низку нормативних актів з приводу несправедливості існуючих кордонів між двома країнами. Зокрема, 24 червня 1991 р. було прийнято «Декларацію Парламенту Румунії щодо пакту Молотова-Ріббентропа та його наслідків для країни». Цей документ можна розцінити не інакше як заклик Румунії повернути до її складу «споковічні» румунські землі, анексовані унаслідок цього пакту. Мова йде про Південну Бессарабію

(південно-західна частина Одеської області), округ Герца та Північну Буковину (Чернівецька область). У зв'язку з цим Київ 28 листопада 1991 р. виступив із нотами протесту проти територіальних претензій з боку Румунії [28].

Примітно, що зазначена декларація румунського парламенту супроводжувалася галасливою пропагандистською кампанією стосовно «історичного права» Румунії на деякі українські землі, яка особливо посилилася після здобуття Україною незалежності. Невизнання суверенітету України на поч. 1990-х рр. на прикордонних українських територіях відбулося за згоди більшості політичних партій та румунської еліти. Власне лише питання членства Румунії в НАТО змусило її тоді до конструктивного діалогу й послаблення риторики стосовно територіальних претензій до України та спонукало підписати у 1997 р. Договір про відносини добросусідства та співробітництва, а також розпочати діалог про делімітацію континентального шельфу на Чорному морі. Все це зумовило визнання взаємної непорушності кордонів, конструктивність вирішення проблем у двосторонніх відносинах, а також налагодження політичного, економічного й культурного діалогу між Румунією та Україною.

Загалом, згідно з низкою соціологічних досліджень останніх років ризик сепаратизму в Південній Бессарабії не є надто високим, а російська мова, як і, власне, вияви симпатії до Москви, порівняно слабкі. Хоча не варто забувати, що понад 90% населення Герцаївського району становлять саме румуни, тоді як українців проживає лише 5% від загальної кількості тамтешнього населення. Відкриття румунських початкових шкіл у районі лише посилює асиміляцію українців. Також переважна більшість храмів тут належить саме до Румунської православної церкви. До всього варто додати солідарні з угорцями протести румунської громади проти Закону України «Про освіту», що лише підсилює виклики нацбезпеці України внаслідок такої політики Румунії [29].

Ситуація в цьому регіоні ускладнюється тим, що жодна національна група тут не утворює більшість, а власне етнічні українці становлять менш ніж половину населення. Так, болгари

становлять значну етнічну групу в Південній Бессарабії (129 тис. осіб за переписом 2001 р.), кількість молдаван становить 78,3 тис. осіб. Значно меншою кількістю представлені гагаузи, росіяни-старообрядці, а завершують етнічну мозаїку албанці та роми [30].

Варто зауважити, що помітною проблемою для України є слабкість національної інформаційної політики в Південній Бессарабії. Значна кількість населення регіону не дивиться українського телебачення (до того ж Південна Бессарабія переважно російськомовний регіон), що дає змогу сусіднім державам проникати в український інформаційний простір і тим самим створювати загрозу національній безпеці України. Згідно з соціологічним опитуванням велика кількість населення української Бессарабії дивиться румунське та молдовське телебачення, а також надто довіряє місцевим пліткам та особистим повідомленням, що відкриває шлях до маніпуляції настроями населення [30]. Попри все варто додати, що бессарабський сепаратизм був обмежений лише кількома провокаційними епізодами у 2015 р. (на кшталт протесту проти мобілізації для служби на Сході України), а тому російський сценарій проголошення Бессарабської народної республіки за донецьким зразком не був реалізований. Тим не менш, Україні необхідно враховувати всі реальні й потенційні загрози на цих територіях у ході формування й реалізації інформаційної, культурної та мовної політики.

Ідеї так званої Великої Румунії окремі політичні сили (тим більше за підтримки Росії) потенційно вже у недалекому майбутньому можуть використовувати для висунення територіальних претензій Україні. Показово, що Румунія регулярно ініціює територіальні питання під час проведення спільних з діаспорою заходів – наукових конференціях, зустрічах, з'їздах тощо. Більше того, починаючи з 2017 р. дата – 27 березня святкується Бухарестом офіційно як національне свято об'єднання Бессарабії з Румунським королівством. Водночас, так званими уніоністами (політична сила, що набуває своєї популярності в Румунії та Молдові й виступає за їх об'єднання) на одному зі з'їздів була зроблена «пропозиція» віддати Україні Придністров'я в обмін на

Південну Бессарабію та Північну Буковину – тобто частину Чернівецької області [20]. Саме уніоністи стимулюють сепаратистські настрої серед своїх прихильників у Молдові та Україні, чим проєктують загрози нацбезпеці обом країнам.

Приводом до різкого загострення українсько-румунських відносин був також прецедент довкола належності о. Зміїний (Шерпілор). Як відомо, у листопаді 1995 р. Румунія поставила під сумнів приналежність цього острова до України, оголосивши його скелею. Привабливість цього острова та морської ділянки довкола нього визначалася передусім наявністю там значних покладів нафти та газу. Не випадково, що роком пізніше Румунія активно почала розробку промислового нафтового родовища Левада. Міжнародний суд ООН, до якого звернулися Румунія з приводу розмежування чорноморського шельфу, у 2009 р. визнав о. Зміїний таким, що належить Україні, однак більшість поверхні континентального шельфу все ж було передано Румунії, до того ж саме вона отримала ту його частину де зосереджується лєвова частка нафтогазових покладів [31].

Отже, таку суть речей можна пояснити кількома причинами. По-перше, відносна суб'єктивність у рішенні Міжнародного суду ООН пояснюється членством Румунії в європейських та євроатлантичних структурах. По-друге, Україна на той час лише визначалася із пріоритетами своєї зовнішньополітичної стратегії у рамках так званої багатовекторності. По-третє, недостатня принциповість України щодо відстоювання своїх національних інтересів у Чорноморському басейні пояснюється як, власне, слабкістю її геополітичних позицій у цьому субрегіоні, так і слабкістю української дипломатії, яка недостатньо працювала з європейськими політичними інститутами, ключовими країнами ЄС та європейським політістеблїшментом у цілому. Більше того, саме Румунія випередила Україну, звернувшись до Міжнародного суду ООН першою, що частково пояснюється інертністю української дипломатії. Врешті, апеляція до положення радянсько-румунського договору 1961 р. (де фактично йдеться про українсько-румунський кордон у нинішньому його стані), з міжнародно-

правової точки зору, на думку автора, була надто слабкою й недостатньо аргументованою. Українському керівництву варто все ж таки робити акцент на міжнародному визнанні кордонів та суверенітету України як незалежної держави, у тому числі й Румунією.

Попри те, що в останні роки в риторичі румунської сторони помітно поменшало відвертих територіальних претензій, Румунія переходить здебільшого від тактики територіальних претензій до підтримки та захисту прав своєї нацменшини на території України. У цьому контексті Бухарест зацікавлений у наданні своїй нацменшині та іншим громадянам України румунського громадянства через видачу румунських паспортів, що тим самим полегшує перетин українсько-румунського кордону та виїзд до ЄС чернівчан [32]. Така тактика забезпечення подвійного громадянства, звісно, лише стимулюватиме жителів Чернівецької області (незалежно від наявності румунських коренів) до його отримання, оскільки відкриває нові перспективи для працевлаштування та навчання в країнах ЄС. Критична маса прихильників Великої Румунії може сприяти реалізації Румунією стратегії про перегляд статусу Північної Буковини.

Черговою колізією у двосторонніх відносинах між Україною та Румунією стало її звернення до міжнародних інстанцій з приводу поглиблення Україною гирла Бистре каналу «Дунай – Чорне море», що, на думку Бухареста, зумовить екологічну катастрофу, утім, як і у випадку з розмежуванням чорноморського шельфу, ключовою причиною такого демаршу Румунії було саме небажання втрати монополії на забезпечення виходу суден через дельту р. Дунай до Чорного моря. У такій ситуації Україні необхідно більш активно співпрацювати з іншими країнами Чорноморського басейну задля обґрунтування та доведення переваг власної моделі забезпечення судноплавства каналом «Дунай–Чорне море».

При всьому слід зауважити, що агресивні дії РФ в Чорному морі, пов'язані з анексією Криму, блокуванням Керченської протоки задля ізоляції українських портів Маріуполя та

Бердянська, постійні закриття водних зон Чорноморського басейну у зв'язку з розгортанням масштабних навчань ВМФ Росії так чи інакше зумовлюють підтримку прагматичних взаємин України та Румунії перед наростанням спільних загроз їх національній безпеці. Свідченням цього може бути проведення спільних українсько-румунських військових навчань «Ріверайн-2019» в гирлі р. Дунай за стандартами НАТО [33]. Крім цього, Україна та Румунія взяли участь у чотирьох багатонаціональних навчаннях на території Румунії та в Чорному морі.

Загалом слабкість молоді української дипломатії, у плані відстоювання своїх національних інтересів через призму взаємин з країнами Центрально-Східної Європи, можна пояснити як власне її становленням, так і прискоренням трансформації геополітичних процесів у цьому регіоні після краху ОВД та РЕВ, а також розпаду СРСР. Суб'єктивізація країн Східноєвропейського регіону мала часто націоналістичний супровід їх зовнішньої політики в умовах постбіполярності. Саме цим можна частково пояснити актуалізацію ідей формування Великої Румунії, Великої Угорщини, Нової Речі Посполитої, а окремі політичні сили сусідніх країн, користуючись слабкістю України під час піку російської агресії на Південному Сході, намагалися висунути територіальні претензії вже на західних її кордонах.

Партнерство України в рамках Організації за демократію та економічний розвиток (ОДЕР-ГУАМ)

На фоні виходу із СНД для України актуальним став розвиток стратегічного партнерства в рамках Організації за демократію та економічний розвиток Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова (ОДЕР-ГУАМ), яку варто вважати альтернативою євразійським об'єднанням на пострадянському просторі. Тут важливим є збереження відносин України з Молдовою як найближчим сусідом-партнером з питань євроатлантичної інтеграції. Адже Україні та Молдові, як першим країнам на пострадянському просторі, було надано асоційоване

членство в ЄС у 2014 р. Попри свою стабільність та постійну риторичу на найвищому рівні щодо перспектив і євроінтеграційних завдань України та Молдови їх відносини ускладнені, зокрема, побудовою поблизу українського кордону масштабного нафтотерміналу в районі місцевості Джурджулешти (без згоди на те Києва), а також встановленням молдовського прикордонного поста на Дністровській ГЕС у 2003 р. Усе це однозначно сприймається як порушення державного кордону України, попри те, що саме Україна забезпечила вихід Молдови до р. Дунай, а тим самим і до Чорного моря через довгострокову оренду української території під молдовський річковий порт, що дозволило їй, по суті, перетворитися на морську державу. Водночас Україна активно підтримувала проект створення вільної економічної зони в районі Рені–Джурджулешти–Галац та формування євро регіонів «Нижній Дунай» та «Верхній Прут». Однак Молдова, мотивуючи факт побудови Україною нафтопроводу «Одеса–Броди» як такого, що шкодить її національним інтересам, намагається, будь-що, наповнити нафтою Джурджулештський термінал та періодично вдається до блокування українських портів у м. Рені та м. Іллічівську з метою підризу їх міжнародного іміджу [34]. У зв'язку з цим Україні все ж варто уникати надмірної конкуренції зі своїми найближчими східноєвропейськими сусідами у окремих галузях, розвиваючи при цьому кооперацію взаємин задля створення стратегічного партнерського середовища в регіоні.

Позитивом для України є те, що Молдова попри проросійську позицію її президента І. Додона, дедалі намагається зближуватися з ЄС та, як член ОДЕР-ГУАМ, та не визнає так звані вибори, що пройшли на території анексованих Росією Криму та Севастополя. Власне чітка позиція Кишинєва щодо неприйнятності анексії Криму, а також підтримка суверенітету та територіальної цілісності України пояснюється як проєвропейським курсом її уряду, так і заслугами української дипломатії, яка тісно працює щодо формування порядку денного визнання Росії агресором по відношенні до України [35].

Нагальним для України та її дипломатії є участь у врегулюванні придністровського питання, що дасть їй можливість забезпечити набуття суб'єктності на міжнародній арені та регіонального лідерства у Східній Європі. Зрештою, за підтримки гарантів в особі ОБСЄ, ЄС і США у 2005 р. було запропоновано так званий «план Ющенка», за яким пропонувалося розширення автономії Придністров'я у складі Молдови після проведення демократичних виборів до придністровського парламенту. Однак цей план, який відповідав інтересам Києва, Кишинєва, Брюсселя і Вашингтона, зрештою, і за всією геополітичною логікою, не влаштував Тирасполь і Москву, яка погрожувала визнати ПМР самостійною державою. Саме тому такий проект придністровського врегулювання через конфлікт інтересів потужних геополітичних гравців, врешті, не був утілений. Однак нагальним є продовження діалогу у форматі «5 + 2» (Республіка Молдова, Придністровська Молдовська Республіка (ПМР), Україна, ЄС, США, Росія). Україна висловлюється передусім за дипломатичне врегулювання придністровської проблеми шляхом надання гарантій демократичному волевиявленню сторін конфлікту – так званий Придністровській Молдовській Республіці та Республіці Молдова, а також виступає за виведення російської військової бази з Придністров'я. Ідеальним же сценарієм для РФ, як відомо, є входження Молдови та Придністров'я в євразійські інтеграційні структури, у разі реалізації якого не виключено, що Москва навіть би погодилася на об'єднання країни. Загалом, Молдові, як і Україні, за нинішніх геополітичних обставин варто розвивати прикордонне співробітництво та уникати нав'язаних ззовні сценаріїв федералізації держав, що несе загрозу втрати суверенітету.

Стратегічними для України є відносини з Грузією та Азербайджаном (як країнами Чорноморсько-Каспійського регіону), зокрема й у рамках ОДЕР-ГУАМ, задля розвитку стратегії співпраці з Євросоюзом. Базовим сценарієм у цьому плані може бути надання оборонної сутності організації ОДЕР-ГУАМ через координацію спільних безпекових інтересів її членів.

Крім того, Україна разом з країнами Балтії та Польщею має координувати безпековий діалог з формування так званого Балто-Чорноморського союзу, і саме ОДЕР-ГУАМ має відігравати одну з ключових ролей у цьому процесі.

Примітно, що саме ОДЕР-ГУАМ покликана сприяти створенню транспортного коридору між Європою та Азією, відомого також як «Європа–Кавказ–Азія». Досить актуальним є на сьогодні питання участі країн-членів ОДЕР-ГУАМ у китайському інфраструктурному мегапроекті «Один пояс, один шлях», покликаному забезпечити пересування товарів та послуг з КНР до ЄС та в зворотному напрямку. Ще одним, не менш важливим, завданням для України може бути спільна участь у врегулюванні спровокованих Росією конфліктів, які також торкнулися держав-членів цієї організації й певною мірою сприяли їх зближенню. Також вагомою стратегічною складовою має бути зміцнення діалогу за форматом «4 + 3» (ОДЕР-ГУАМ + Словаччина, Болгарія, Румунія). Тим часом Росія вважає ОДЕР-ГУАМ проектом США та організацією, яка спрямована виключно проти російської інтеграційної політики та дезінтеграції пострадянського простору, а також просування інтересів НАТО та США в Чорноморсько-Каспійському регіоні та витіснення звідти РФ.

Однак агресивна та імперська політика РФ лише сприяє тому, що пострадянські країни, які вбачають геополітичну та геоекономічну загрозу з боку євразійських інтеграцій, змушені реалізувати власні проекти без участі РФ. Нашу думку, зрештою, підтверджує і фінський політолог А. Мошес, який ще у 2010 р. спрогнозував, що «...децентралізація та прискорення відцентрових тенденцій у відносинах між Росією та Україною, Білоруссю й Молдовою буде лише наростати» [36]. У зв'язку з тим, що рівень економічної інтеграції та торговельної кооперації в рамках ОДЕР-ГУАМ не надто високий через асиметрію промислових потенціалів країн-членів та специфіку їх економічного укладу, Україні в цій організації варто надавати перевагу саме безпековому та оборонному виміру. І саме Україна як найбільша держава-член цієї організації й така, що повинна реалізовувати

стратегію регіонального лідерства, має формувати безпекову динаміку ОДЕР-ГУАМ. До всього ж, Україна наразі активно переводить свій безпековий сектор на стандарти НАТО. Корисним для членів ОДЕР-ГУАМ є діалог на міжпарламентському рівні, для чого й започатковано Міжпарламентську асамблею «Грузія–Молдова–Україна».

У цьому контексті Україна має активну позицію щодо врегулювання абхазької, південне-осетинської та нагірно-карабаської проблем, а також виступає проти будь-якого перегляду кордонів та територіальних змін у Південнокавказькому регіоні. Київ різко засудив дії Росії в Грузії у серпні 2008 р., результатом яких стало фактичне приєднання до неї Абхазії і Південної Осетії. Якщо говорити про цей регіон, то важливими для України є відносини з Вірменією попри її проросійську позицію, зокрема, й щодо статусу Криму. Така важливість полягає в багатосторонньому діалозі щодо забезпечення постачання газу з Ірану за посередництва Туреччини. Саме це допоможе Україні у подальшій диверсифікації енергозабезпечення, яке має відбуватися не лише за рахунок реверсних постачань газу з Європи. У цьому контексті цікавою для України може бути перспектива комплексного постачання енергоресурсів з центральноазіатських країн, Близького Сходу та США у ході розширення мережі LNG-терміналів у Східній Європі.

Зовнішньополітичні можливості для України в умовах можливих регіональних трансформацій

Наразі вважаємо, що на тлі сучасних викликів, з якими зіткнулася Україна, постає необхідність паралельного вироблення як стратегії посилення нацбезпеки, так і реалізації контрстратегії щодо подальшої нейтралізації російського гібридного впливу. Задля реалізації таких планів Україна має працювати над стратегією м'якої інтеграції власної армії із збройними силами країн ЦСЄ, в іншому разі вона попросту не зможе наодинці протистояти імперським геополітичним амбіціям Росії. Врешті,

якщо додати до всього розгортання Росією поблизу своїх західних кордонів трьох нових дивізій, то все вказує на зміну співвідношення сил у Східній Європі. Посилення безпекових зв'язків України з іншими регіональними центрами має бути спрямоване передовсім на користь геополітичного формування так званої Балто-Чорноморської дуги (Балто-Чорноморського союзу/*Intermarium*) як спільного безпекового та оборонного простору. Тим паче, що наразі не варто відкидати подальшого наростання суперечностей як між США та країнами ЄС, так і в середині ЄС та НАТО у контексті можливої дезінтеграції. Варто додати, що ідея політичного та економічного зближення Фінляндії, країн Балтії, Білорусі і України була популярною і серед українських учених та політиків. Свого часу Чорноморську безпекову доктрину оприлюднив у своїх розвідках відомий український публіцист та громадський діяч Ю. Липа. Серед найбільш відомих сучасних українських ініціаторів та авторів концепту Балто-Чорноморського союзу є також український аналітик і вчений В. Горбулін.

Останнім часом навіть з'являється риторика представників нової влади про необхідність з'єднання водним шляхом Чорного і Балтійського морів, що свідчить про нагальність для України Балто-Чорноморської стратегії. Адже, як ми знаємо, ще у 2014 р. за фінансової підтримки ЄС була створена транскордонна комісія за участі представників Польщі, Республіки Білорусь та України для вивчення питань створення водного шляху від Балтійського до Чорного морів через річки Вісла, Західний Буг, Прип'ять і Дніпро [37].

На тлі наростання експансіонізму з боку Російської Федерації та кризи євроатлантичної системи безпеки Україні вкрай необхідно зміцнювати свою оборонну співпрацю з Польщею, країнами Балтії, Молдовою, Румунією, Туреччиною, Грузією та країнами Скандинавії. Як бачимо, безпеці більшості із названих країн загрозу несе саме експансіоністська політика Росії. Примітно, що в майбутньому об'єднанні мають бути зацікавлені передусім країни, які внаслідок дій Москви зіткнулися з територіальними проблемами. Сюди, звісно, передусім варто віднести Україну, Грузію та

Молдову. Тут слід також звернути увагу, що попри зміцнення Альянсу через налагодження й вдосконалення сил реагування специфіка географічного розташування країн Балтії може, зрештою, не дозволити НАТО адекватно і вчасно відреагувати на агресію Росії відповідно до 5-ї статті Вашингтонського договору про спільну воєнну допомогу у разі агресії проти будь-якого члена Альянсу. З точки зору геополітики, країни Балтії фактично затиснуті між РФ, Білоруссю, Калінінградською областю та Балтійським морем, що створює надто вигідну позицію для атаки Росії одразу з трьох сухопутних напрямків та безпосередньо з моря. Враховуючи концентрацію російських сухопутних (передусім танкових з'єднань) та повітряних військ на кордоні з країнами Балтії, геостратегічна перевага Росії стає очевидною. Зрештою, проведення військових навчань «Захід-2017», як відомо, було спрямоване на тестування реакції сил НАТО на можливі загрози з боку Росії, що продемонструвало всі недоліки у швидкості реагування військових та інженерних з'єднань Альянсу, оскільки країни НАТО вдавалися тоді до моделювання ситуації, пов'язаної з можливістю російської агресії.

Польща має всі підстави на регіональне лідерство у Східній Європі, оскільки може бути не лише ініціатором Балто-Чорноморського союзу, але й, по суті, його засновником, до того ж так звана ягеллонська геополітика регулярно піддається дискурсу у польських інтелектуальних та політичних колах. У разі зміни режиму в Білорусі та зорієнтування її зовнішньополітичного вектора на Захід ідея Балто-Чорноморського союзу може бути цікавою й для Мінська. Ще одна східноєвропейська країна – Румунія, яка відчуває потенційні загрози від Росії у басейні Чорного моря, не може бути не зацікавлена в долученні до формування та реалізації Балто-Чорноморського проекту. Такий регіональний лідер та потужний геополітичний гравець, як Туреччина, також не може залишатися осторонь проекту Міжмор'я і змушена буде розширювати військово-політичну співпрацю з країнами Балто-Чорноморського регіону з метою балансування надмірного впливу Росії, передусім у Чорноморському басейні.

Навіть незважаючи на те, що Польща є членом ЄС та НАТО, вона сприймає Росію як реальну загрозу своїй безпеці, особливо такі занепокоєння посилюються після анексії Росією Криму та початку її агресії на Південному Сході України. У такому разі історичні дебати щодо Волинської трагедії 1943 р. варто залишити професійним українським та польським історикам і не переносити її в подальшому у політичну площину. Найоптимальнішим би варіантом для збереження й розширення українсько-польської культурної та гуманітарної співпраці стала б відмова політиків з обох боків від використання гострої історичної тематики з метою отримання електоральних дивідендів під час виборчих кампаній.

Звернімо увагу, що з 2015 р. діє започаткований Польщею саміт Ініціативи Тримор'я*, що об'єднує 12 країн ЦСЄ від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів та спрямований на поглиблення їх інтеграції. Ініціатива поки зосереджується на розширенні економічних, енергетичних та бізнес зав'язків країн-учасниць. Однак у разі надання в перспективі цьому діалогу безпекового виміру, за потенційної участі в ньому України, країн Балтії, Польщі, Румунії, Молдови та Грузії, контури Балто-Чорноморського союзу будуть ставати дедалі чіткішими. Україна, яка найбільше потерпає від російської агресії, а членство в НАТО поки залишається для Києва віддаленою перспективою, має стати одним з ініціаторів розробки та реалізації концепції цього геополітичного проекту [38].

Важливе місце у формуванні Балто-Чорноморської платформи регіонального діалогу має посісти питання диверсифікації постачання Україні та східноєвропейським країнам природного газу для унеможливлення відновлення Росією енергетичного тиску й шантажу. Солідаризуючись зі США, Словаччина, Польща, як і решта країн Вишеградської четвірки, активно виступають проти побудови газопроводу «Північний потік-2» в обхід України.

---

* Ініціатива Тримор'я об'єднує 12 країн Центрально-Східної Європи: чотири країни Вишеградської групи, країни Балтії, Австрію, Хорватію, Румунію, Словенію та Болгарію.

Диверсифікація постачань природного газу, забезпечення транзиту російського газу територією України, відкриття європейського ринку для скрапленого газу зі США – все це відповідає інтересам усіх країн Східної Європи. Тим паче, що у 2022 р. Польща, маючи LNG-термінал, планує запустити Балтійський газопровід, що відкриє доступ до газу Норвегії та дозволить Варшаві відмовитися від закупівель газу з Росії [14]. Перехід України на реверсну схему закупівлі газу від компаній з країн ЄС стало можливим лиш завдяки підтримці Єврокомісії та за активної співпраці України зі Словаччиною, Польщею та Угорщиною [39].

Зрештою, сукупний потенціал країн Балто-Чорноморського простору може становити достойну відповідь у разі відкритої чи прихованої агресії Росії проти одного або кількох членів потенційного об'єднання та зміцнити колективну регіональну безпеку країн – географічно розташованих між Балтійським та Чорним морями. За протилежного сценарію – за умов відсутності кроків щодо кооперації зусиль зі зміцнення регіональної безпеки – східноєвропейські країни можуть стати потенційними жертвами імперської політики та агресії Москви. Варто розуміти, що для вироблення алгоритму участі України у формуванні Балто-Чорноморського союзу вкрай необхідно поглиблювати та прискорювати політичні та соціально-економічні реформи. Ключовими складниками трансформації України є боротьба з корупцією, масштабність якої дозволяє Росії зберігати геополітичний вплив через підкуп українських фінансових і політичних еліт, а також шляхом втручання у виборчі процеси задля приведення до влади проросійських кандидатів. Водночас корисним було би реанімувати ідею формування геостратегічної осі «Київ–Варшава–Берлін–Париж» як формату долучення України до так званого «Веймарського трикутника» з метою зміцнення балансу сил у відносинах із Росією [40].

Україна за умов прискорення реформ та внутрішніх трансформацій може стати прикладом для інших країн пострадянського простору, і це не обов'язково можуть бути члени ОДЕР-ГУАМ. Можливість перетворення України на таку собі альтернативу

авторитарній Росії пояснюється як невдоволеністю пострадянських країн імперською агресивною політикою РФ, так і відсутністю в Росії реальних моделей політичного розвитку, які б могли становити реальну конкуренцію західному ліберальному порядку. Як відзначає ізраїльський історик Ю. Харарі: «Росія, що «підводиться з колін», бачить себе значно потужнішим конкурентом глобальному ліберальному порядку, однак хоча вона відновила свою військову міць, в ідеологічному плані вона – банкрут» [41, с. 30].

У цьому контексті варто також наголосити на взаєминах України з Білоруссю як найближчим союзником Росії щодо євразійських інтеграційних об'єднань. Українсько-білоруські відносини характерні відсутністю територіальних претензій сторін, а Білорусь визнала суверенітет Україну та її кордони після розпаду СРСР, хоча Договір між ними про державний кордон було ратифіковано лише у червні 2013 р. Білорусь фактично визнала Крим російським, оскільки надто залежить від РФ не лише в рамках ЄАЕС. Однак задля геополітичного виживання Мінськ проводить політику подвійних стандартів у відносинах з Росією, про що, зокрема, свідчить намагання режиму О. Лукашенка максимально уникати створення союзної держави Росії і Білорусі шляхом об'єднання/інкорпорації білоруської економіки до РФ. Саме цим пояснюється багаторічне лавірування Мінська між Росією та Заходом. Стверджуємо, що у разі об'єднання Білорусі з Росією загрози Україні лише посиляться, враховуючи протяжність кордонів між Україною та цими двома сусідніми державами, яка становить майже 3,4 тис. км.

Зважаючи на анексований Крим, окуповані території Донбасу, а також наявність російської військової бази в Придністров'ї, можливості Росії для гібридних і конвенційних атак проти України з території Білорусі, у разі її інкорпорації, значно зростуть. Однак у цьому разі не варто повністю відкидати сценарію як подальшого зближення Білорусі із Заходом, так і зміцнення відносин із пострадянськими країнами прозахідної орієнтації після подальшого наростання геополітичного тиску Росії. Більше того, Білорусь готується до спрощення візового режиму з Євросоюзом з метою

«...полегшити міжлюдські й ділові контакти, а також забезпечити громадянам Білорусі мобільність» [42]. Україна ж, зі свого боку, має активніше сприяти виходу Білорусі з міжнародної ізоляції та розширювати спектр спілкування із представниками широких верств білоруського населення через публічну дипломатію. Останнє необхідне для сприяння унеможливлення її приєднання до Росії, втрати суверенітету та незалежності. Показовим тут також може бути те, що Білорусь вельми зацікавлена в урегулюванні конфлікту на Донбасі й стала своєрідною платформою для розв'язання геополітичної кризи довкола України через забезпечення Мінського діалогу. Важливо, що за всієї союзницької близькості у відносинах з Росією саме Білорусь є надійним постачальником вантажних автомобілів для військових потреб України, а також запчастин до військової техніки на умовах лізингу.

Балто-Чорноморський формат співпраці необхідний і через те, що великі країни й надалі прагнуть зберігати свій вплив на Україну та Східну Європу в цілому через енергетичний, інвестиційний, а то й неполітичний важіль. Підтвердженням тому може бути тиск США на Україну з вимогою не підписувати контракт з Китаєм стосовно часткової приватизації заводу «Мотор Січ», що спеціалізується на виробництві авіадвигунів [43]. Насправді конфлікт довкола цього заводу є конфліктом США та Китаю, а не конфліктом України з однією з цих двох держав, що лиш свідчить про намагання Вашингтона та Пекіна схилити Україну на свій бік. Тут доречно також апелювати й до втягнення України в передвиборчий скандал, що розгорнувся між нинішнім президентом США Д. Трампом та найімовірнішим кандидатом від демократичної партії, колишнім віце-президентом Дж. Байденом, якого наразі розглядають найбільш серйозним політичним опонентом Д. Трампа під час виборчої кампанії 2020 р. Власне йдеться насамперед про можливий тиск Д. Трампа на Президента України В. Зеленського з метою розпочати/поновити розслідування проти сина Дж. Байдена – Гантера (а значить – проти свого політичного опонента), який працював у раді директорів в українській

енергетичній компанії «Burisma». Останню звинувачують в ухилянні від сплати податків на суму близько 1 млрд дол. Відомо, що тиск на Україну в особі її Президента здійснювався передусім через можливий перегляд річної військової допомоги у розмірі 250 млн дол. Тому, власне, лише посилення участі України в формуванні системи східноєвропейської регіональної безпеки дозволить знизити тиск великих держав та дасть їй можливість набути більшої суб'єктності на міжнародній арені, а тим самим і зміцнити свій національний суверенітет.

Висновки

З розпадом СРСР сформувалася вкрай нова геополітична ситуація у Східній Європі на теренах якої постала Україна як нова незалежна держава. Перші кроки молодого української дипломатії відзначилися тим, що вона все ж домоглася цілковитого визнання Української держави на міжнародній арені. Проте відмова України від ядерної зброї викликає й досі неоднозначну позицію низки експертів та політиків, особливо в умовах гібридної російської агресії, результатом якої стала анексія Криму та розгортання тривалого протистояння на Донбасі через створення патронуваних Росією сепаратистських анклавів – «Л/ДНР». Тож криза української дипломатії, зовнішньої політики та національної безпеки була зумовлена агресивною поведінкою Російської Федерації.

Перетворення Криму на потужну військово-морську базу значно знижує рівень безпеки не лише України, а й країн усього Чорноморського регіону та розширює тим самим російську присутність у ньому, фактично співмірну з тією, що мав СРСР. За рахунок України РФ намагається створити «сіру зону» нестабільності та своєрідний геополітичний буфер на південно-західному фланзі з НАТО. Для України надзвичайно гостро стоїть питання деокупації захоплених Росією територій та повернення їх під власний суверенітет. Однак наразі набір механізмів протистояння російській агресії в Україні не такий вже й великий, за винятком боротьби на дипломатичному та міжнародно-правовому

фронті, а також мобілізації світової спільноти щодо невизнання окупованого Криму частиною Росії й забезпечення підтримки санкційної політики Заходу проти РФ.

Встановлено, що діапазон загроз українській національній безпеці та дипломатії наразі розширюється, а їх резонанс виходить не лише від Російської Федерації як східного сусіда. Нові виклики постали для України і на її західних кордонах, оскільки політика східноєвропейських країн, що входили до соціалістичного табору, нині відзначається амбіційністю аж до набуття регіонального лідерства. Попри те, що політика країн Вишеградської групи характерна своєю дружністю та партнерством з Україною, вони періодично демонструють наміри досягати своїх цілей, у тому числі й за рахунок українських національних інтересів. Приміром, Польща розробляє механізми активізації залучення українських заробітчан, що лише ресурсно виснажуватиме Україну у разі неприйняття нею відповідних заходів протидії. Праворадикальні та націоналістичні сили, які набирають своєї популярності в країнах Східної Європи, висувають до України дедалі більше претензій культурно-гуманітарного, а то й територіального характеру. Польща, з одного боку, намагається сприяти інтеграції України до ЄС та НАТО, а з другого, на тлі стратегії здобуття регіонального лідерства активно засуджує злочини Української повстанської армії (УПА) на Волині у 1943–1944 рр., не враховуючи при цьому аналогічних дій польської Армії Крайової. Політика взаємних звинувачень історичного та культурного плану не сприяє зміцненню двосторонніх взаємин. Попри підтримку України у її євроінтеграційних устремліннях висловлюють свої претензії й сусідні Угорщина та Румунія, звинувачуючи Київ у порушенні прав нацменшин на Закарпатті та в Одеській і Чернівецькій областях. Обидві країни активно виступили проти Закону України «Про освіту», який гарантує навчання державною мовою. Також Будапешт, як і Бухарест, періодично вдається до надання громадянства своїм нацменшинам, що проживають в Україні. Чеський лідер М. Земан перманентно солідаризується з Росією та проводить політику підтримки більшої автономії

підкарпатських русинів та Закарпаття в цілому. Подібні претензії вказаних сусідніх країн можуть слугувати активізації сепаратизму та нести загрозу національному суверенітету України.

У той же час, відкриваються нові можливості для української дипломатії. Задля зменшення загроз нацбезпеці й територіальній цілісності Україні слід активно координувати зовнішньополітичні та оборонні дії з пострадянськими країнами євроатлантичної орієнтації, зокрема з тими, що входять до організації ОДЕР-ГУАМ. Україні варто забезпечити надання ОДЕР-ГУАМ не лише економічного, а й безпекового виміру. Агресивні дії Росії, тим часом, зумовлюють пошук Україною нових механізмів подальшого просування до НАТО та ЄС, а також відкривають перспективи появи транзитивного імперативу підтримки її нацбезпеки поза євроатлантичними структурами. Таким майданчиком для підтримки безпекового діалогу країн Східної Європи, котрі постали перед спільними загрозами, що генерує Росія, може стати Балто-Чорноморська співдружність. На тлі наростання експансіонізму з боку РФ учасниками такого діалогу, окрім України, можуть стати країни Балтії, країни Вишеградської четвірки, Австрія, Хорватія, Румунія, Словенія, Болгарія та навіть Білорусь і Туреччина.

---

1. Докладніше про це див.: Кондратенко О. Ю. Російська Федерація в умовах багатополярного транзиту. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2019. Вип. 138. С. 71–83.

2. Декларація про державний суверенітет України, проголошена 16 липня 1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

3. Постанова Верховної Ради Української РСР про проголошення незалежності України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.

4. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / пер. с англ. О. Ю. Уральской. Москва: Междунар. отношения, 1998. 256 с.

5. Плохий С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: КСД, 2016. 496 с.

6. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006.

7. Історія російсько-українських конфліктів на морі: від Тузли до НЕУМА. URL: https://24tv.ua/istoriya_rosiysko_ukrayinskih_konfliktiv_na_mori_vid_tuzli_do_neuma_n1184226.

8. Стент А. Почему Америка и Россия не слышат друг друга? Взгляд Вашингтона на новейшую историю российско-американских отношений / пер. с англ. Е. Лалаян. Москва: Манн, Иванов и Фебер, 2015. 464 с.

9. Huseynov V. Revisiting the Ukraine crisis: realist reflections on causes and Consequences. *CES Working Papers*. 2017. Vol. IX. Issue 4. P. 582–596.

10. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 14 січ. 1998 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_006.

11. Росія порушила більше 400 договорів при окупації Криму – Е. Джапарова. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1635298-rosiya-porushila-bilshe-400-dogovoriv-pri-okupatsiyi-krimu-e-dzhararova>.

12. Окситюк А. Аннексия Крыма геополитическая потеря Украины. URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/06/4/7027774>.

13. Самусь М. Мілітаризація Криму – пряма воєнна загроза регіональній безпеці. *Чорноморська безпека*. 2019. № 1(33). С. 22–27.

14. Польсько-українські відносини: потенціал – більший за проблеми. URL: <https://www.prostir.ua/?news=polsko-ukrajinski-vidnosyny-potentsial-bilshyj-za-problemy>.

15. Логінов Я. На кого розраховує Москва на польських виборах? *Дзеркало тижня*. 2015. 18–25 берез. URL: <http://gazeta.dt.ua/international/na-kogo-rozrahovuye-moskva-na-polskih-viborah-.html>.

16. Савицький Ю. Демонтаж у Польщі пам'ятника воїнам УПА є небезпечним прецедентом – польський експерт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28456421.html>.

17. Українська призма: Зовнішня політика 2018. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберга. Київ, 2019. 258 с.

18. Сердюк В. Визит Зеленского в Варшаву: нормализация двусторонних отношений? URL: <http://civildiplomat.com/publications/vizit-zelenskogo-v-varshavu-normalizaciya-dvustoronnix-otnoshenij>.

19. Віднянський С.В. Українсько-угорські відносини: проблемні питання та роль історичної науки. *Стратегічні пріоритети*. 2018. №1 (46). С. 16–25.

20. У Молдові заговорили уніоністи. Чи варто українцям боятися руху за «возз'єднання» Румунії? URL: <https://ua.112.ua/statji/u-moldovi-zahovoryly-unionisty-chy-varto-ukraintsiam-boiatysia-rukhu-za-vozziednannia-rumunii-440157.html>.

21. Джулай Д., Набока М. Сепаратизм на Закарпатті. Міф чи реальність? Частина 2. «Велика Угорщина». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29471832.html>.

22. Президент Чехії прийняв делегацію русинів, говорили про «більшу автономію» українського Закарпаття. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/09/11/7225915/>.

23. Артёмов І.В. Актуальні аспекти українсько-словацького транскордонного євро регіонального співробітництва. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 119. Ч. I. С. 18–25. С. 21–22.

24. Україна та Словаччина – історія про те, як посваритися з сусідом. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/07/8/7035711/>.

25. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

26. В уряді Угорщини назвали напівфашистським український закон про освіту URL: <https://www.unian.ua/politics/10456122-v-uryadi-ugorshchhini-nazvali-napivfashistskim-ukrajinskiy-zakon-pro-osvitu.html>.

27. Закон України «Про національні меншини в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12>.

28. Соловей І.М. Українсько-румунські відносини: проблеми та перспективи їх розв'язання. URL: <http://vmy.kyumu.edu.ua/v/03/solovey.htm>.

29. Проданюк Т. Буковинський сепаратизм несе загрозу Україно-Румунським відносинам? URL: <http://civildiplomat.com/bukovinskij-separatizm-nese-zagrozu-ukra%20d1%97no-rumunskim-vidnosinam>.

30. Thomas de Waal, Balázs Jarábik. Bessarabia's Hopes and Fears on Ukraine's Edge. URL: <https://carnegieeurope.eu/2018/05/24/bessarabia-s-hopes-and-fears-on-ukraine-s-edge-pub-76445>.

31. Силіна Т. Володимир Василенко: «У дипломатії і міжнародному праві не можна оперувати категоріями «перемог» і «програшів». Дзеркало тижня. 2009. 6–13 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/volodimir_vasilenko_u_diplomatiyi_i_mizhnarodnomu_pravi_ne_mozhna_operuvati_kategoriyami_peremog_i_p.html.

32. Мельничук І. Проблема паспортизації Румунією українського населення: сучасні реалії та можливі наслідки розвитку подій. URL: <https://bukinfo.com.ua/show/news?lid=8478>.

33. Военные учения Украина провела с Румынией. URL: <https://www.rupor.info/news/151694/voennye-ucheniya-ukraina-provela-s-rumyniei>.

34. Порт Джурджулешты: молдавский конкурент украинских «дунайцев». URL: <https://cfts.org.ua/articles/46954>.

35. Молдова не визнає так звані вибори у Криму та Севастополі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2776098-moldova-ne-viznae-tak-zvani-vibori-u-krimu-ta-sevastopoli.html>

36. Мошес А. Россия и новая «промежуточная» Европа. *Pro et Contra*. 2010. Июль–октябрь. С. 128–144.

37. Украине нужно соединить водным путем Черное и Балтийское моря – Гончарук. URL: <https://gordonua.com/news/politics/ukraine-nuzhno-soedinit-vodnym-putem-chernoe-i-baltiyskoe-morya-goncharuk-1272182.html>.

38. Кондратенко О. Ю. Стратегія протистояння України геополітичним викликам та загрозам національній безпеці в умовах становлення нового світового порядку. *Міжнародні відносини. Серія: «Економічні науки»*. 2018. № 14. С. 140–145. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3471.

39. Гончар М., Горбулін В., Дяченко С. Як не стати командирами хаосу, або Спекотна зима-2020. *Дзеркало тижня*. 2019. 7–13 вересня. URL: <https://dt.ua/internal/yak-ne-stati-komandirami-haosu-abo-spekotna-zima-2020-322842.html>.

40. Russia's Path to Another Resurgence. URL: <https://www.stratfor.com/sample/analysis/russias-path-another-resurgence>.

41. Харарі Ю. 21 урок для 21 століття. пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ: Форс Україна, 2018. 416 с.

42. Білорусь готується до спрощення візового режиму з Євросоюзом. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bilorus-sproshchennya-vizovoho-rezhymu-z-eu/30175296.html>.

43. Битва за завод: зачем Китаю український «Мотор Сич». URL: <https://www.capital.ua/ru/publication/132177-bitva-za-zavod-zachem-kitayu-ukrainskiy-motor-sich#ixzz60OCxdgtT>.